

Vicente Blasco Ibáñez

ELS MORTS MANEN

Traducció d'Antoni Nadal i Mateu Sastre

EDICIONS **DOCUMENTA** BALEAR

2022

Presentació

L'escriptor i polític valencià Vicente Blasco Ibáñez va visitar Mallorca i Eivissa en viatge de propaganda republicana del 30 de setembre al 7 d'octubre de 1903, i en un segon viatge del 10 al 20 de maig de 1908 a fi de documentar-se per escriure la novel·la *Los muertos mandan*.

Llavors la vida de Blasco experimentava canvis substancials: s'instal·lava a Madrid, abandonava la llar familiar, renunciava definitivament a la política professional i la seva projecció social es veia potenciada amb les traduccions de les novel·les, l'èxit de venda arreu del món i els reconeixements i homenatges, que es multiplicaven. La imatge política i valenciana de Blasco anava essent substituïda per una altra de literària i cosmopolita.

A la tornada a Madrid va posar fil a l'agulla i va acabar la novel·la el desembre següent (mentrestant, al juny, va publicar l'article «Las islas Baleares» al diari argentí *La Nación* amb un retrat de costums pitiusos que va incitar el sacerdot i historiador eivissenc Isidor Macabich a replicar-lo a l'octubre al *Diario de Ibiza* en «Un artículo de Blasco Ibáñez»). El 21 de gener del 1909 es va començar a publicar de fulletó al diari *El Liberal* i el febrer

següent va aparèixer en forma de llibre a València (F. Sempere y Compañía, Editores), amb un tiratge de setze mil exemplars i preu de tres pessetes. Blasco, que va fer quaranta-un anys aquell 29 de gener, era un novel·lista de renom que s'havia consagrat el 1898 amb *La barraca*, i en una lletra adreçada al crític Julio Cejador el 1918 va manifestar que *Los muertos mandan* formava part d'un grup de novel·les socials o de tendència –alguns crítics les han anomenades psicològiques–, com *La maja desnuda*, *La voluntad de vivir*, *Sangre y arena* i *Luna Benamor*, escrites al final d'un segon període que va abastar del 1903 al 1909, anomenat de temàtica espanyola o de transició, en contraposició al de les novel·les valencianes o naturalistes del primer període (1894-1902), tot i que s'ha observat una certa semblança entre aquestes i *Los muertos mandan*.

Dividida en tres parts, la primera, situada a Mallorca a principis del segle XX, presenta un noble en declivi, en Jaume Febrer, que per sortir al pas de la ruïna s'ha de refugiar en una antiga torre costanera que encara li resta a Eivissa, on transcorren les altres dues parts. A Eivissa, en Febrer s'enfronta a diversos drames en un entorn agrest, però aquesta vegada triomfa la voluntat d'acció i l'amor.

Segons el professor i crític literari Joan Oleza, «leída en clave naturalista esta novela escenifica la lucha del individuo contra los determinismos de la herencia y del medio. Leída en clave espiritualista, se trataría más bien de la lucha de modernidad y tradición, de la voluntad de progreso y de transformación frente al eterno retorno de las cosas, de la libertad individual frente a las determinaciones extrapersonales. Lo leamos como lo leamos el resultado supone la ruptura de Blasco con el método experimental y la ideología positivista: el protagonista acabará rompiendo el imperio de los muertos sobre su

vida, el determinismo del medio y de la herencia, proclamando su autodeterminación, emancipándose.»¹

La premsa illenca se'n va fer ressò gairebé immediatament amb recensions de tota mena, a vegades reproduint-les de publicacions peninsulars, com les positives del periodista d'Eduardo Gómez de Baquero, *Andrenio*, i del comandant Ricardo Burguete; les reticents de Miquel dels Sants Oliver i Azorín, i la negativa del poeta i editor Josep Maria López-Picó.² Entre els crítics illencs que la van elogiar, cal anotar el pedagog José Pérez de Acevedo –a la *Revista de Menorca*–; entre els qui es van mostrar reticents, el periodista Pere Ferrer i Gibert –a *La Almudaina*–, i entre els qui la van censurar, els eivissencs Isidor Macabich –a la *Gaceta de Mallorca* i reproduït al *Diario de Ibiza*–, Josep Clapés –a la *Revista de Menorca*– i Francesc Medina –al *Diario de Ibiza*–.

Les crítiques favorables, procedents de figures regeneracionistes, destaquen sobretot el vigor dels dots narratius, el tractament de temes sensibles (el prejudici nobiliari, la qüestió xueta, la salvatgia pitiüsa, el festeig...) i la sentència final: «Los muertos no mandan: quien manda es la vida, y sobre la vida, el amor.»

Pere Ferrer i Gibert li va retraure que es basava en referències, sense experiència personal. Josep Vives i Verger, a *La Última Hora*, va escriure si fa no fa el mateix: «Blasco Ibáñez, en su rápido viaje a Mallorca, escuchó conversaciones, leyó algunos libros y con lo uno y con lo otro quiso formar su novela, sin haberse hecho cargo del

1. OLEZA, Joan, «Fronteras interiores; *Los muertos mandan* y los límites del naturalismo en la obra de Blasco Ibáñez», a: Facundo Tomás (ed.), *En el país del arte*, València: Biblioteca Valenciana, 2000, p. 123-146.

2. Les llibreries de Palma van anunciar la novetat editorial en periòdics –*La Almudaina* i *La Última Hora*– que pertanyien a negocis respectius, la qual cosa degué influir a suavitzar la crítica en aquests periòdics.

ambiente actual de nuestra sociedad, con esa justeza que debemos exigir a escritores de los altos vuelos del que nos ocupa.» Va declarar, però, que havia llegit amb gran delit les parts eivissenques, si bé no podia «adivinar hasta qué punto acierta el artista en la justeza de las descripciones de los usos y costumbres de Ibiza». En resum, va concloure que la novel·la contribuiria «a que se propaguen las bellezas de esta tierra; aunque lamentamos que haga aparecer con tanto relieve manifiesto ese antagonismo de razas, pues afortunadamente vemos que va desapareciendo, como también creemos que esa rivalidad, ese odio africano que pinta entre ibicencos y mallorquines, es en alto grado exagerado.»³ Miquel dels Sants Oliver, a *La Vanguardia* i reproduït a *La Almudaina*, va admetre que l'aïllament era una interrupció que separava i condicionava d'una manera especial l'índole de la societat illenca, i que Mallorca sofria la prolongació d'un gran infortuni social (la prevenció contra els descendents de jueus conversos), «pero más debe esperarse del tacto discreto y de la abnegación personal que de todos los alegatos doctrinales por elocuentes que sean, sin excluirlos, no obstante, cuando la realidad, la necesidad o el caso concreto los impongan». A més, semblantment a Ferrer i Vives, va sostenir que Blasco Ibáñez «no atinó en descubrir la verdadera causa, el principio generador de las costumbres que examina». Azorín, reproduït a *La Almudaina*, va afirmar que moltes de les descripcions de la novel·la s'haurien pogut reduir a una tercera part, sense que per això se'n perdés l'efecte de suggestió. Més xocant fou

3. VIVES I VERGER, Josep, «Lecturas. *Los muertos mandan*», *La Última Hora*, 11 de febrer de 1909, p. 1. També va objectar que «nuestros campesinos no acostumbran a beber vino de Bañalbufar y que las payesas mallorquinas no usan alpargatas».

l'opinió de Gabriel Alomar en *El Poble Català*, en termes un xic despectius i superbiuosos: «La novel·la d'en Blasco no crec que pugui mai esser la novel·la d'aquests dos mons separats per abims, per una rancúnia de segles, per una memòria mal apagada de matances i fogueres. [...] Però el llibre sobre els jueus mallorquins és un llibre per a fer, i me tempta, des de fa molt temps amb la incitació d'un treball saborós i fructífer. Algun dia, tal volta, tractaré d'emprendre'l, jo que em sento de cada dia més deslligat, veritablement, dels prejudicis ingènits a la meua naixença.»⁴

La major part de les crítiques acerbes foren eivissenques –inclosa la del seu company i futur batlle republicà Francesc Medina– i tingueren per objecte demostrar que Blasco Ibáñez s'havia documentat malament, en gran part per haver emprat com a font d'informació l'obra etnogràfica *Costumbres en las Pithiusas* (1901), del registrador de la propietat valencià Víctor Navarro, refutat amb fermesa per Jacint Aquenza (hem tingut en compte alguns dels errors, imperfeccions i anacronismes denunciats en aquestes crítiques en aquesta traducció). Amb tot, no és menys cert que en aquells dies també va rebre crítiques indulgents, com les de Josep Ferrer Verdera i Juan de Casa.

Per la seva banda, Josep Maria López-Picó, probablement el crític més sever, va qualificar Blasco Ibáñez d'estilista lamentable i de *malillo*, si bé reconeix que «algo hay en [*Los muertos mandan*] de sabor primitivo y salvaje que puede deslumbrar a los incautos. Fuerza en las descripciones, intensidad en el conflicto, fulgores de pasión que hacen vibrantes algunos pasajes del libro.

4. ALOMAR, Gabriel (signat Fòsfor), «Sportula. Un llibre sobre la dictadura de les ascendències», *El Poble Català*, 26 de febrer de 1909, p. 1.

Todo ello, sin embargo, me parece desigual y sin arte. Molesto como si nos viniese encima un bloque inmenso de piedra empujado por una fuerza brutal.»⁵

Amb el transcurs del temps, la novel·la, que alguns crítics han qualificat de magnífica, va conèixer diverses traduccions (al francès, a l'italià, al portuguès, a l'anglès, a l'alemany, al rus...) i, si més no, una adaptació teatral i una altra de cinematogràfica (*Ley del mar*, dirigida per Miquel Iglesias i Bonns el 1950), però de mica en mica va caure en oblit. D'altra banda, Blasco Ibáñez continua essent un personatge força desconegut, malgrat la vastitud de la seva vida i obra.

Josep Pla va deixar escrit que «la lectura d'un text de Blasco traduït al català —encara que no sigui més que una traducció mental feta pel llegidor— converteix el castellà original de l'escriptor en una ficció de frases tòpiques i encartronades». Volia dir que aquestes obres «prenen una intenció, un relleu, una aproximació a les coses, una palpitació, que en castellà no tenen mai».⁶ És una consideració agosarada que Pla basava en la traducció de *Flor de mayo* al català de Miquel Duran i Tortajada. Per part nostra, volem confiar que aquesta traducció és fidel a l'original, i que, per tant, conserva el sentit, però també la creativitat i la intencionalitat de l'autor.

Antoni Nadal i Mateu Sastre

5. LÓPEZ-PICÓ, Josep Maria, «De libros», *Gaceta de Mallorca*, 20 de març de 1909, p. 1 (reproduït del setmanari *La Cataluña*).

6. PLA, Josep, *Obra completa: Homenots. Tercera sèrie*, Barcelona: Destino, 1972, p. 150.